

MAJSKA
PLATFORMA

DRUŠTVENI
ODGOVOR
NASILJU

Izveštaj o uzrocima nasilja u društvu koje pogađa decu i mlade s preporukama za sistemske promene

- Radna verzija

**RADNA GRUPA
ZA OBRAZOVANJE**

O MAJSKOJ PLATFORMI

Majska platforma je inicijativa građanskog društva nastala iz potrebe da kao zajednica tragamo za odgovorima na teška pitanja s kojima nas je suočila nezapamćena erupcija nasilja u maju 2023. Kakvi su institucionalni mehanizmi za sprečavanje nasilja? Iz kojih izvora se obnavlja i širi kultura nasilja? Kako su mogli da nam se “dese” “Ribnikar”, Dubona i Malo Orašje? Koji delovi sistema su zakazali u prevenciji, a koji u reakciji na ove tragedije, i šta možemo da učinimo kako se ništa slično ne bi ponovilo?

Nakon obustavljanja rada Anketnog odbora, koji je pod okriljem Narodne skupštine, najviše predstavničke i zakonodavne institucije, trebalo da istraži navedena pitanja, stručnjaci iz raznih oblasti i aktivisti civilnog društva okupili su se oko Majske platforme, uvažavajući značaj javnosti kao demokratske institucije u okviru koje društvo može da artikulise odgovor na problem nasilja, posebno onog koje uključuje decu i mlade.

Cilj Majske platforme je da povede proces kroz koji će se utvrditi što više relevantnih činjenica, ali i da ponudi prostor za različita mišljenja i ideje, bez političkih pristrasnosti i političkih kalkulacija. Majska platforma radi na principima nezavisnosti, otvorenosti i inkluzivnosti, sa svešću da je borba protiv nasilja javni interes koji može i treba da okupi celokupno društvo.

Majskom Platformom koordinira Odbor sastavljen od osnivača ove inicijative, uglednih građana, predstavnika civilnog društva i akademske zajednice. Ona se oslanja na rad grupa stručnjaka iz šest ključnih društvenih oblasti: obrazovanje, mediji, socijalna zaštita, mentalno zdravlje, pravosuđe i bezbednost. Odabrane su oblasti koje su prepoznate kao najznačajniji društveni okviri u kojima se ideje nasilja ili podstiču ili preveniraju i transformišu. Svaku grupu vode priznati autoriteti iz ovih oblasti, koje imenuje Odbor, sa zadatkom da sprovedu temeljne analize stanja u svojim sektorima. Cilj rada ovih grupa je da identifikuju sistematske uzroke tragičnih nasilnih događaja u društvu, poput onih koji su se dogodili u maju 2023. godine, ali i da razmotri moguća rešenja za njihovo otklanjanje ili ublažavanje.

Svaki izveštaj će biti javno predstavljen i izložen u konsultativnom procesu kroz koji će stručna i zainteresovana javnost moći direktno da utiče na konačan sadržaj i preporuke izveštaja. Na ovaj način ćemo doći do analize problema i predloga rešenja zasnovanih na širokom konsenzusu, a koji će poslužiti kao platforma za neophodne reforme u svakoj od ovih šest oblasti, sa konačnim ciljem transformacije društva u bezbedniju, pravedniju i srećniju zajednicu.

Pred vama je **radna verzija** izveštaja radne grupe okupljene oko sektora obrazovanja.

Članovi i članice Radne grupe za obrazovanje

- **prof. Aleksandar Baucal**, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
- **prof. Dragica Pavlović Babić**, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
- **prof. Jelena Todorović**, Fakultet pedagoških nauka u Jagodini, Univerzitet u Kragujevcu
- **prof. Jelena Vranješević**, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
- **Marina Videnović**, istraživačica Instituta za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
- **prof. Nevena Vučković Šahović**, Centar za prava deteta u Beogradu
- **Natalija Ignjatović**, istraživačica saradnica Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
- **prof. Slobodanka Antić**, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu
- **prof. Vera Spasenović**, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
- **Vesna Vojvodić Mitrović**, Granski sindikat prosvetnih radnika Nezavisnost, profesorka u Geološkoj i hidorometerološkoj školi "Milutin Milanković"
- **prof. Zorica Šaljić**, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

SAŽETAK

Dve tragedije koje su se desile početkom maja 2023. godine u Ogllednoj OŠ „Vladislav Ribnikar“ i selima Malo Orašje i Dubona su u prvi plan dovela pitanje nasilja u društvu i u školama. Ovaj dokument Majske platforme fokusira se na pitanje nasilja u školama. Osnovni cilj je bio da se analizira postojeće stanje u obrazovnom sistemu koje utiče na nivo nasilja u školama, kao i delotvornost mera koje su primenjene u periodu i posle majskih tragedija, i da se, na osnovu te analize, formulišu odgovarajuće preporuke čija primena bi trebala da doprinese adekvatnoj prevenciji i reakciji na nasilje u školama.

Dokument ima tri glavna dela. U prvom je analizirano postojeće stanje sistema obrazovanja i veza tog stanja sa uzrocima i učinkom prevencije nasilja u školama, u drugom delu je definisan strateški cilj za buduće intervencije, dok je u trećem delu prikazan niz preporuka koje treba da omoguće ostvarenje strateškog cilja.

U okviru analize postojeće situacije prvo je definisan sam fenomen nasilja u školi. Najčešće se pod nasiljem u školi podrazumeva nasilje između učenika. Iako je to najčešći oblik nasilja koji se javlja u školama, u ovom dokumentu nasilje u školi je definisano na širi način i obuhvata nasilje između različitih aktera u školi (učenici, roditelji i nastavnici i drugi zaposleni). Nakon definicije nasilja u školi analizirana je učestalost nasilja u školama u Srbiji i normativni okvir koji reguliše ovo pitanje. Analiza je pokazala da je, uprkos čitavom nizu mera koje su primenjene u prethodnom periodu (pre i nakon majskih tragedija), učestalost nasilja u školama ostala na približno istom nivou. Takav nalaz ukazuje da postojeće mere koje postoje u obrazovnom sistemu već izvesno vreme nisu uspele da dovedu do smanjenja stope nasilja u školama. Iz tog razloga posebna pažnja je posvećena razlozima zbog kojih primena ovih mera u školama nije dovela do smanjenja stope nasilja.

Razlozi za slabu primenu postojećih mehanizama na nivou škole su višestruki. Status obrazovanja i nastavničke profesije u društvu je na veoma niskom nivou zbog čega nastavnici nemaju autoritet i kapacitet da delotvorno primene odgovarajuće mere i protokole. Dominacija tradicionalnog modela obrazovanja otežava nastavnicima da se posvete svojoj vaspitnoj ulozi već se fokusiraju na ulogu predavača. Pored toga, relevantnost i kvalitet obrazovanja u Srbiji su na nezadovoljavajućem nivou i učenici u školama nisu motivisani i zainteresovani za učenje. Sve te okolnosti doprinose tome da odnosi na relaciji nastavnici-učenici i nastavnici-roditelji budu opterećeni tenzijama i obostranim nezadovoljstvom. Na taj način, škola više nije zajednica učenika, nastavnika i roditelja, i u toj činjenici leži jedan od ključnih razloga zbog kojih se postojeće mere ne primenjuju adekvatno na nivou škola ili nisu učinkovite. Poseban problem predstavlja činjenica da aktuelna zakonska i podzakonska regulativa dodatno urušava krhke veze među svim akterima u obrazovno-vaspitnom procesu. Dakle, osnovni zaključak analize postojećeg stanja je da istrajavanje u primeni dosadašnjeg pristupa, a koji se sastoji od uvođenja dodatnih mera i protokola kojima se jačaju reaktivni ili kontrolni mehanizmi nad školama i nastavnicima u primeni propisanih mera, neće omogućiti da se postojeće stanje značajno unapredi.

Ovaj glavni zaključak je ukazao da je neophodno da se korenito promeni dosadašnji pristup problemu nasilja u školama. Umesto dosadašnjeg pristupa koji je imao fokus na uvođenje dodatnih mera i mehanizama reagovanja na nasilje i kontrolu njihove primene, fokus budućih mera treba da bude usmeren ka transformaciji škola u dobre zajednice. Koncept škole kao dobre zajednice je dobro poznat u obrazovnim naukama, ali u dosadašnjoj praksi kreiranja obrazovnih politika u Srbiji nije imao značajniju ulogu. Iz tog razloga drugi deo ovog dokumenta je posvećen definisanju ovog koncepta, sa naglaskom na utvrđivanje karakteristika škole kao dobre zajednice svih aktera koji su angažovani u životu škole. Škola kao dobra zajednica odlikuje se zajedničkom vizijom i zajedničkim vrednostima, kvalitetnim obrazovnim procesom, podržavajućim međuljudskim odnosima i brigom za druge, negovanjem saradnje i partnerskog odnosa sa različitim akterima obrazovnog procesa, uključivanjem svih aktera u različite segmente školskog rada i donošenja odluka, kao i deljenje odgovornosti za postignute rezultate i njihovo dalje unapređivanje. Dakle, ključna preporuka za delotvornu prevenciju nasilja u školi se odnosi na promenu strateškog cilja, tj. potrebu da cilj svih budućih aktivnosti u obrazovanju bude usmeren na promenu škole kao institucije i da ona postane dobra zajednica u kojoj će nastavnici biti cenjeni i posvećeni i obrazovnim i vaspitnim ulogama, u kojoj će učenici biti angažovani i zainteresovani za učenje uz podršku nastavnika i u kojoj će postojati pozitivni odnosi međusobnog poštovanja i saradnje između nastavnika i roditelja.

Ostvarenje strateškog cilja transformacije škola u dobre zajednice podrazumeva osetnu podršku i zahteva koordinisanu saradnju različitih aktera u pružanju te podrške (Vlada i relevantna ministarstva, zavodi, škole, centri za socijalni rad, lokalne samouprave i druge institucije na lokalnom nivou). Pored toga, realizacija ovog strateškog cilja zahteva dugotrajni i kontinuirani rad na njegovom ostvarenju. Dakle, uspešna realizacija će zahtevati fazni pristup. Naime, neke škole su, iako se radi o manjem broju, već sada dobre zajednice i one imaju kapacitet da održe takvo stanje. Međutim, drugim školama će biti potrebna veća podrška pri čemu će biti škola i lokalnih zajednica koje će zahtevati složeniju podršku u dužem vremenskom periodu da bi postale dobre zajednice. Alternativa ovom strateškom cilju, koji ima najveći potencijal da obezbedi delotvornu prevenciju nasilja u obrazovanju, je pristup koji bi se fokusirao na uvođenje dodatnih mehanizama za reagovanje na slučajeve nasilja (npr. izmene zakonskih rešenja, pravilnika, protokola i uputstava). Taj pristup je bio dominantan do sada i sudeći prema analizi postojeće situacije nije dao očekivane rezultate. Prednost takvog pristupa je što ne zahteva sistematično i kontinuirano delovanje, već se oslanja na reagovanje na pojedinačne dramatične slučajeve nasilja i uvođenje specifičnih mehanizama koji bi imali za cilj da se pojačaju kaznene mere za počinioce ili za one koji su propustili da reaguju u skladu sa važećim propisima. Imajući u vidu sve navedeno, u ovom dokumentu zagovaramo promenu dosadašnjeg pristupa i preduzimanje novog strateškog pristupa koji bi podržao škole da postanu dobre zajednice.

U trećem delu ovog dokumenta su navedene konkretne preporuke, tj. mere koje bi trebalo da budu sprovedene kako bi se ostvario predloženi strateški cilj. U tom delu preporuke su grupisane u dve grupe. U prvoj grupi se nalaze temeljne preporuke koje je neophodno realizovati da bi se stvorili sistemski preduslovi koji će obezbediti da ostale preporuke budu delotvorne, dok se u drugoj grupi nalaze preporuke koje definišu mere koje bi trebalo sprovesti na nivou obrazovnog sistema, na nivou lokalne zajednice i na nivou škole koje bi omogućile školama da postanu dobre zajednice.

Sprovedenjem temeljnih preporuka se tek može stvoriti sistemsko okruženje u okviru obrazovnog sistema koje će omogućiti da sve ostale konkretnije mere podrške školama budu delotvorne i da omoguće školama da postanu dobre zajednice. U ovom dokumentu je prikazano sedam temeljnih preporuka:

- **Uspostaviti široki društveni konsenzus u pogledu svrhe i funkcije obrazovnog sistema**
- **Depolitizovati obrazovanje**
- **Obezbediti veću profesionalnu autonomiju školama i nastavnicima**
- **Obezbediti participativnost i saradnju u kreiranju i implementaciji obrazovnih politika**
- **Obezbediti da osnovno i srednje obrazovanje budu zasnovani na dečijim i ljudskim pravima i da budu relevantni i kvalitetni**
- **Obezbediti pravednost osnovnog i srednjeg obrazovanja**
- **Obezbediti povećanje izdvajanja za obrazovanje do nivoa ulaganja koji postoji u zemljama EU ili do 6% BDP**

Stvaranje ovih sistemskih preduslova će omogućiti da postojeće mere za prevenciju i reagovanje na slučajeve nasilja budu delotvornije. Pored toga, stvoriće se uslovi za uvođenje čitavog niza novih mera na nivou obrazovnog sistema, lokalne zajednice i škole koje treba da omoguće najvećem broju škola da započnu proces izgradnje dobre zajednice i da time dugoročno i održivo doprinesu prevenciji nasilja u školama, ali i šire nasilja u društvu koje uključuje decu i mlade.

UVOD

Tragedija koja se desila 3. maja u Oglednoj osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu i u kojoj je trinaestogodišnji učenik ove škole ubio 10 osoba (devet učenika i radnika obezbeđenja) i ranio pet učenika i nastavnicu Istorije otvorila je brojna pitanja u vezi sa nasiljem u školama. Ubistva koja je usledila 4. maja u mestima Malo Orašje (opština Smederevo) i Dubona (opština Mladenovac) na prvi pogled nije povezana direktno sa određenom školom ili obrazovnim sistemom. Ipak, u ovom slučaju počinilac je pripadao NEET populaciji¹ (mladi koji nisu zaposleni i koji ne pohađaju neki program obrazovanja ili treninga) koji su posebno osetljiva grupa mladih zbog nedostatka perspektiva. Pored toga, mladi koji su nastradali su bili okupljeni u školskom dvorištu pošto u takvim sredinama škola ima šire funkcije u odnosu na formalno obrazovanje (npr. kao mesto okupljana i života mladih).

Mnoge važne okolnosti obe tragedije još nisu dovoljno poznate i dokumentovane. Dva sudska postupka koji se vode u vezi sa tragedijom u OOŠ „Vladislav Ribnikar“ i postupak koji će se voditi u vezi sa ubistvom u Malom Orašju i Duboni će dokumentovati neke važne okolnosti, ali neće omogućiti sveobuhvatnije razumevanje ovih tragedija. Pretpostavljamo da su počiniooci u obe tragedije mogli da ispoljavaju određene teškoće u učenju i u socijalnim odnosima sa vršnjacima i nastavnicima tokom školovanja. Ako te teškoće nisu bile na vreme prepoznate i/ili ako na njih nije adekvatno reagovano u smislu pružanja odgovarajuće podrške to bi ukazivalo na propuštene prilike da se preventivno deluje i da se eventualno izbegnu tragični ishodi. Iz tog razloga, analiza i preporuke u ovom dokumentu neće biti fokusirani direktno na ove dve tragedije, već na šire sagledavanje stanja u obrazovanom sistemu i školama koje se odnose na problem kvaliteta odnosa između glavnih aktera u obrazovanju i na problem nasilja u školama. Bez takvog šireg razumevanja neće biti moguće da se uspostavi adekvatan i delotvoran sistem prevencije koji bi obezbedio da se u okviru škole na vreme identifikuju potencijalni rizici i da se adekvatno reaguje na njih.

Osnovni cilj ovog dela izveštaja je da se analizira problem nasilja u našim školama i da se predlože promene koje bi dovele do smanjenja različitih oblika nasilja kako u školama, tako i u zajednici i društvu. Ovde je važno da ukažemo na činjenicu da tragedija koje su se desile u maju 2023. godine spadaju u ekstremne oblike nasilja u školi² i zajednici. Kao takvi, oni su po mnogim karakteristikama specifični u odnosu na tipične oblike nasilja koji se dešavaju relativno često i u školi i u zajednici. U našoj analizi polazimo od pretpostavke da ovi ekstremni oblici nasilja imaju svoju istoriju i da će dalja istraživanja a možda i sami sudski postupci pokazati da je propušteno više prilika, i u okviru porodice počinitelja i u školi, da se adekvatnije reaguje na rane signale koji su ukazivali na potencijalni rizik. Dakle, naša pretpostavka da bi adekvatnije reagovanje u okviru škole na te rane signale moglo da spreči sled događaja koji je doveo do ovih tragedija.

¹ NEET je skraćenica koja se odnosi na „Youth not in employment, education or training“

² Slučaj koji je najbliži se desio 2019. godine u Ekonomsko-ugostiteljske škole „Vuk Karadžić“ u Velikoj Plani kada je naoružana osoba ušla u školu pri čemu su potencijalne žrtve bile izbegnute hrabrom reakcijom nastavnika Slavoljuba Stojadinovića - <https://n1.info.rs/vesti/nije-prvi-put-da-naoruzani-napadac-udje-u-skolu-profesor-prica-kako-su-se-borili/>

NASILJE U ŠKOLAMA: ANALIZA STANJA

Nasilje u školi. Pod nasiljem i zlostavljanjem podrazumeva se svaki oblik jedanput učinjenog, odnosno ponavljano verbalnog ili neverbalnog ponašanja koje ima za posledicu stvarno ili potencijalno ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva ličnosti deteta i učenika ili zaposlenog. Nasilje i zlostavljanje obuhvata nasilje zaposlenog prema detetu, učeniku, drugom zaposlenom, roditelju, odnosno drugom zakonskom zastupniku (u daljem tekstu: roditelj); učenika prema drugom detetu, učeniku ili zaposlenom; roditelja prema svom detetu, drugom detetu i učeniku, zaposlenom kao i prema trećem licu. Nasilje i zlostavljanje može da javi kao fizičko, psihičko (emocionalno), socijalno i digitalno³. Nasilje se u školskom kontekstu najčešće dešava između učenika. Vršnjačko nasilje može uključivati situacije u kojima jedan učenik ili više njih govore ružne i uvredljive reči drugom detetu ili drugoj deci, ismevaju ih ili im daju ružna imena. Takođe, vršnjačko nasilje je kada jedan učenik ili više njih ignorišu drugog učenika ili više njih i isključuju ih iz svoje grupe, udaraju ga, guraju, gađaju ili mu prete, lažu i šire glasine o njemu ili šalju ružne poruke i nastoje učiniti da ga druga deca ne vole.⁴ Drugim rečima, vršnjačko nasilje se definiše kao namerna i svesna želja da se vršnjak uznemiri, maltretira, zastraši ili da mu se nanese povreda⁵. Četiri glavna tipa vršnjačkog nasilja su: verbalno nasilje, fizičko nasilje, društveno isključivanje i klevetanje⁶.

Učestalost vršnjačkog nasilja u školskom kontekstu: sadašnja situacija i trendovi. Istraživanja rađena u Srbiji u periodu od 2006. do 2013. godine pokazuju da se kod nas fizičko vršnjačko nasilje po učestalosti kretalo između 12-20%, a vređanje između 26-42% zavisno od uzrasta učenika.⁷ Međunarodno istraživanje nasilja u digitalnom prostoru (*Deca Evrope na internetu*), u kojem su učestvovali i učenici iz osnovnih i srednjih škola iz Srbije, pokazalo je da se sa uzrastom učenika povećava učestalost korišćenja interneta, a posledično i broj učenika koji su izloženi digitalnom i tradicionalnom nasilju⁸, što se odnosi i na decu i mlade iz Srbije⁹. Isto istraživanje pokazuje da je svaki četvrti učenik (23,7% učenika – 26,1% devojčica i 21,2% dečaka) doživeo bar neki vid vršnjačkog nasilja u periodu od par meseci koji su prethodili istraživanju, dok je 3,9% učenika svakodnevno izloženo nasilju u školi. Pored toga, svaki deseti učenik (11,6% učenika) izjavljuje da je prema vršnjaku ispoljio nasilničko ponašanje ili učestvovao u zlostavljanju drugog deteta, pri čemu je u ulozi nasilnika, prema sopstvenom priznanju, bilo 8,5% devojčica i 13,9% dečaka. Veoma značajan nalaz pokazuje da čak 77,7% učenika prijavljuje da su svesni da se u školi događa neka vrsta nasilja. Kada u to uključimo još gotovo 16% učenika koji nisu bili sigurni da li događaji kojima su bili

3 https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_protokolu_postupanja_u_ustanovi.html

4 Popadić, D. (2009): *Nasilje u školama*. Beograd; UNICEF; Institut za psihologiju.

5 Golić Ružić, M., Žunić Cicvarić, J., Cicvarić, R. (2021). *Priručnik za nastavnike za rad sa decom viših razreda osnovne škole: Prava deteta u obrazovnom sistemu*. Užice: Užički centar za prava deteta.

6 Smit, P. K. (2019). *Psihologija vršnjačkog nasilja: Kako sa nasilništvom u školi*. Beograd: Psihopolis institut.

7 Popadić, D., Pluž, D. Pavlović, Z. (2014). *Nasilje u školama u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS, Institut za psihologiju, UNICEF Srbija.

8 Zlamal, R., Machackova, H., Smahel, D., Abramczuk, K., Ólafsson, K., & Staksrud, E. (2020). EU Kids Online 2020: Technical report. Brno, CZ: EU Kids <https://doi.org/10.21953/lse.04dr94matpy7>

9 Popadić, D., Kuzmanović, D. (2016). Mladi u svetu interneta – korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS, UNICEF Srbija. http://www.unicef.rs/wpcontent/uploads/2016/09/Mladi_u_svetu_interneta_web.pdf

svedoci u školi pripadaju kategoriji nasilničkih, izgleda da je nasilje u školama veoma raširen fenomen koji gotovo da ne zaobilazi ni jednog učenika. Prema PISA 2022 studiji 18% učenika je bar nekoliko put amesečno bilo izloženo nekom obliku nasilja pri čemu je najčešći oblik bilo ruganje, širenje neprijatnih glasina i namerno izostavljanje.¹⁰ Novija istraživanja¹¹ pokazuju da ne postoje razlike u percepciji ispoljavanja i izraženosti nasilja u školskom okruženju u odnosu na situaciju od pre deset godina (2011) iako su u međuvremenu uvedene brojne mere u obrazovni sistem (npr. sve škole su osnovale Timove za zaštitu od nasilja i u obavezi su da izrade program zaštite učenika od nasilja).

Važno je zapaziti da, iako podaci govore o gotovo nepromenjenoj slici o učestalosti nasilja u školama u odnosu na situaciju od pre 10 i više godina, treba biti oprezan sa interpretacijom ovog nalaza. Moguće je da su se promene dogodile, i to u pozitivnom smeru, a jedna od tih pozitivnih promena bila bi i da su učenici postali osetljiviji na ova pitanja, pa lakše prepoznaju, bolje identifikuju i otvorenije imenuju ponašanja kao nasilnička. U prilog ovoj interpretaciji govori i podatak o značajnom procentu učenika koji sopstvena ponašanja označavaju kao nasilnička¹². Ohrabrujući podatak iz najnovije PISA studije jeste da kod učenika postoji spremnost da pomognu vršnjaku u situaciji nasilja, odnosno 85% učenika se slaže da treba pomoći učenicima koji ne mogu sami da se odbrane, 83% navodi da se oseća loše kada gleda zlostavljanje drugog učenika, dok 77% se iznervira kada niko ne brani zlostavljenog učenika¹³.

Posebna pažnja u dosadašnjim istraživanjima je posvećena ispoljavanju nasilja prema učenicima iz osetljivih grupa. Većina učenika se suočila sa rodno neprikladnim govorom u školi, od vršnjaka kao i od nastavnika, devojčice značajno češće nego dečaci. Oko 20% učenika je bilo lično izloženo nekom vidu rodno zasnovanog nasilja, što se, opet, mnogo češće dešava devojčicama nego dečacima. Gotovo svaki učenik u Srbiji (87%) u školi je čuo da se među učenicima za LGBTI+ osobe koriste pogrdne ili uvredljive kvalifikacije. Stavovi prema Romskoj nacionalnoj manjini su prepoznatljiviji u školskom okruženju i gotovo jednako su negativni kao stavovi prema LGBTI+ zajednici. Negativni stavovi učenika prema osobama sa invaliditetom ili prema starijim osobama su značajno manje izraženi nego u slučaju LGBTI+ osoba, Roma ili osoba suprotnog pola. Svaki treći učenik (35%) čuje da se nastavnici služe uvredljivim i pogrdnim rečnikom kada govore o osobama suprotnog pola, o romskim učenicima, pripadnicima LGBTI+ populacije ili osobama sa invaliditetom i smetnjama u razvoju¹⁴.

Normativni okvir za zaštitu prava deteta od nasilja u školi. Normativni okvir je obezbeđen na nivou domaćeg i međunarodnog prava. Pravo na zaštitu od svih oblika nasilja definiše se kao osnovno pravo svakog deteta utvrđeno Konvencijom o pravima deteta¹⁵ i nizom međunarodnih ugovora u oblasti zaštite ljudskih prava koje je ratifikovala Republika Srbija. Ratifikovani međunarodni ugovori, u skladu sa Ustavom Republike Srbije, kao i opšteprihvaćena

10 Videnović, M., Čaprić, G. (2020). *PISA izveštaj za Republiku Srbiju, 2018*. MPNTR, Beograd.

11 Zaštitnik građana RS. (2023). *Promocija različitosti i jednakosti u Srbiji: Nasilje u školama - istraživački izveštaj*. Beograd: Kancelarija Zaštitnika građana.

12 Slično se dogodilo posle Globalne studije o nasilju nad decom, kad je postalo jasno da se nasilje desava u svim zemljama i u svim okruženjima. Tako da je bilo jasno da nasilje nad decom nije u porastu, vec da je doslo do demistifikacije, te do prepoznavanja, na primer, nekih "uobicajenih" metoda disciplinovanja dece telesnim kaznjavanjem kao vrste nasilja.

13 <https://www.portal.edu.rs/aktuelno/prosvetne-institucije/zavod-za-vrednovanje-kvaliteta-obrazovanja-i-vaspitanja/pisa-2022-studija-prezentacija/>

14 ibid.

15 Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori, broj 15/90, Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori, broj 4/96 i 2/97.

pravila međunarodnog prava, deo su pravnog poretka Republike Srbije (član 194. Ustava). Ratifikacijom Konvencije o pravima deteta i njena dva Fakultativna protokola, kao i drugih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima relevantnim za decu,¹⁶ Srbija je u obavezi da primenjuje sve odredbe tih međunarodnih dokumenata, te da obezbedi ostvarivanje svih prava deteta, a naročito, na zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, potpunu informisanost, na pravično postupanje i zaštitu privatnosti, kao i da detetu koje je bilo izloženo nasilju obezbedi podršku za fizički i psihički oporavak i njegovu socijalnu reintegraciju.

U pravnom sistemu Srbije, nominalno je zabranjen svaki vid fizičkog, psihičkog, seksualnog i svih drugih oblika nasilja nad decom, bez obzira na to u kom se kontekstu ispoljava i ko su učinioci (članovi 25. i 23. Ustava).¹⁷ U Ustavu se navodi da će se oblast prava deteta urediti zakonom. Krovni zakon o pravima deteta, iako predviđen Ustavom a u nacrtu od 2009. godine, još nije usvojen. Sveobuhvatna Strategija o pravima deteta je istekla 2015. i do sada nije usvojena nova.

Pravo deteta na zaštitu od nasilja, uključujući u školama, predmet je više pravnih akata, ali i strateških dokumenata. Zabrana nasilja među i prema deci u obrazovnim institucijama regulisana je Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja¹⁸, kojim je izričito zabranjeno fizičko, psihičko, socijalno, seksualno, digitalno i svako drugo nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje deteta i učenika. Propisana je i zabrana ponašanja kojim se vređa ugled, čast ili dostojanstvo, kako ono koje vrše zaposleni prema detetu odnosno učeniku, i obrnuto, tako i ono koje se vrši među decom, odnosno učenicima. Ovim Zakonom su definisani osnovni ciljevi obrazovanja i vaspitanja, između ostalog, i obezbeđivanje podsticajnog i bezbednog okruženja za celovit razvoj deteta, učenika i odraslog, razvijanje nenasilnog ponašanja i uspostavljanje nulte tolerancije prema nasilju; kao i razvijanje kompetencija za razumevanje i poštovanje prava deteta, ljudskih prava, građanskih sloboda i razvoj i poštovanje rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanje različitosti.¹⁹ Podzakonski akti bliže uređuju ovu oblast.. Sama definicija nasilja u sistemu obrazovanja je sveobuhvatna i usklađena je sa međunarodnim standardima. Problem postoji u nedostatku jedinstvene zakonske norme o zabrani nasilja nad decom, te o nejasnim nadležnostima za sprovođenje zaštite u slučaju kršenja koja se uređuju različitim zakonima. Ali i taj problem bi mogao da se prevaziđe kad bi se ovi zakoni strogo primenjivali.

U nameri da se postigne bolja zaštita dece od nasilja, doneta je Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine i novi Opšti protokol za zaštitu dece od nasilja (2022), a usvojen je i novi Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (2024). Opšti protokol definiše više od 20 oblika nasilja nad decom, među kojima su fizičko i vršnjačko nasilje, nasilje u porodici, seksualno i digitalno nasilje, zloupotreba dečijeg rada i dečiji brak. Opštim protokolom se uspostavlja i multisektorska mreža za zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja, dok su posebnim protokolima postupanja u slučajevima nasilja nad decom

16 Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“ br. 7/2002; Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o učešću dece u oružanim sukobima, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“ br. 7/200; Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 9/2009

17 Sužbeni glasnik RS, br. 98/2006 i br. 115/2021.

18 Službeni glasnik RS, br. 88/17, 27/18 – dr. zakon, 10/19, 27/18 – dr. zakon, 6/20 i 129/21.

19 Član 8. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja.

uređeni interni postupci unutar sistema i unutar pojedinačnih ustanova. Dosadašnjim Pravilnikom o protokolu postupanja u obrazovnim ustanovama u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje detaljno je regulisano postupanje svih učesnika obrazovnog procesa, uključujući i učešće roditelja u prevenciji, otkrivanju i reagovanju na nasilje u obrazovnim ustanovama²⁰. Isti Pravilnik je propisao i obavezu formiranja posebnog tima za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i usvajanje programa zaštite nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja kojim se definišu preventivne i interventne aktivnosti, odgovorna lica i vremenska dinamika ostvarivanja. Najznačajnija novina sadržana u novousvojenom Pravilniku o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje²¹ odnosi se na definisanje procedura postupanja ustanove u reagovanju na krizne situacije, kao i na obavezu formiranja posebnog tima za krizne događaje. Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja²² dodatno unapređuje mehanizam zaštite proširujući ga na diskriminaciju i precizirajući ponašanja koja po svojoj suštini predstavljaju nasilno ponašanje (na primer, govor mržnje).

Stiče se utisak da je postojeći normativni okvir više fokusiran na reagovanje u situaciji ispoljavanja nasilja, nego na njegovu prevenciju. Potpunije i jasnije regulisanje preventivnog delovanja ustanove, uz smernice i uputstva o planiranju i sprovođenju preventivnih aktivnosti, predstavljalo bi značajnu podršku zaposlenima u prepoznavanja izloženosti učenika faktorima rizika, kao i adekvatnom odgovoru na različite potrebe učenika.

Takođe, Vlada je, uz podršku Kancelarije za informacione tehnologije i elektronsku upravu, pokrenula 2023. projekat za uspostavljanje nacionalne platforme za prevenciju i suzbijanje nasilja koje uključuje decu pod nazivom "Čuvam te", ali nije poznato koje rezultate je ova platforma do sada dala.

Moć i nemoć škole u prevenciji nasilja. Zaštitnik građana je u decembru 2023. objavio Izveštaj o nasilju u školama²³. U Izveštaju se navodi da je najveći broj pritužbi upućenih Zaštitniku građana tokom 2022. i 2023. (početak godine) u vezi sa zaštitom dece od nasilja odnosilo upravo na nasilje u školama. U kontrolnim postupcima koje je Zaštitnik građana pokretao po pritužbama građana, kao i po sopstvenoj inicijativi, utvrđeno je da ustanove obrazovanja često ne prepoznaju svoju ulogu u zaštiti dece od nasilja i zbog toga ne preduzimaju odgovarajuće mere zaštite.

Višestruki su razlozi koji mogu da objasne (ne i da opravdaju) zašto škole zanemaruju svoje obaveze u pogledu zaštite od nasilja. Jedna od razloga je strepnja zaposlenih da bi svojim reagovanjem doveli do urušavanja ugleda ustanove i, posledično, smanjenog interesovanja za školu. Ovakve strepnje mogu da dele članovi Tima za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, odeljske starešine, predmetni nastavnici, a verovatno u najvećoj meri direktori koje posebno ranjivim čini okolnost da se postavljaju na osnovu partijskog anagažovanja, a ne na osnovu ličnih i profesionalnih kompetencija (na primer, kom-

20 Službeni glasnik RS, 46/19 i 104/20

21 Službeni glasnik RS, br. 11/24

22 Službeni glasnik RS, br. 22/16.

23 Posebni izveštaj Zaštitnika građana o nasilju u školama (2023), <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/7910/Poseban%20izvestaj%20Zastitnika%20gradjana%20o%20nasilju%20u%20skolama.pdf>

petencije da u ustanovi stvore sigurno i podsticajno okruženje u kojem se neguje atmosfera saradnje, uvažavanja i konstruktivne komunikacije, što je neophodno za prevenciju nasilja). Istovremeno, mnogi nastavnici veruju da je njihova uloga u školi pre svega povezana sa obrazovanjem i da vaspitne funkcije treba da budu odgovornost drugih aktera. Pored toga, procedura koja je predviđena podrazumeva značajne administrativne obaveze. Posledica prećutkivanja, zanemarivanja i izbegavanja da se reaguje stvara u javnosti lažnu sliku da u školama nema nasilja. Kao sastavni deo (ili posledicu) opisanih problema treba pomenuti da ostvarivanje prevencije nasilja i drugih problema u ponašanju učenika uglavnom ostaje na univerzalnom, opštem nivou, tako da se nedovoljno pažnje posvećuje učenicima koji su "u riziku" i ne pruža im se adekvatna dodatna podrška, već se reaguje kada se problemi u ponašanju već ispolje²⁴.

Svaka škola ima poseban tim za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Međutim, velika većina učenika (oko 3/4) ne zna da njihove škole imaju tim za zaštitu učenika od nasilja, a još veći broj (oko 9/10) njih ne zna ko taj tim čini. Sa druge strane, gotovo svi nastavnici znaju da u njihovim školama postoji takav tim i da je postojanje takvog tima zakonska obaveza škole. Takođe, nastavnici znaju da u školama postoje programi i aktivnosti za prevenciju nasilja, dok više od polovine učenika za njih ne zna²⁵.

Prirodan odgovor obrazovnog sistema na nasilje u školskom kontekstu bilo bi jačanje kapaciteta svih aktera kroz edukativne aktivnosti. Jer to je ono što škola uvek radi i najbolje zna kako se radi. Ali, ova univerzalna istina nije uvek istinita, a načini na koji može da se „izigra“ u realnom školskom kontekstu su brojni i frekventni. Na primer, nastavnici su demotivisani i posebno nezainteresovani za aktivnosti koje mogu da budu dodatno opterećenje njihovom ionako napornom, slabo cenjenom i slabo plaćenom poslu²⁶. Nastavnici su visoko obrazovani, a ako još imaju i značajan radni staž u obrazovanju, po pravilu sebe smatraju doraslim i dovoljno obučenim za svaku nastavnu i vannastavnu situaciju, uključujući i nasilje²⁷. Ovakav stav značajno sužava prostor za unapređivanje kompetencija kroz dodatne obrazovne programe.

Odsustvo mehanizama, ljudskih, organizacionih i finansijskih resursa ali, pre svega, političke volje dovodi do kolizija, zastoja, odsustva koordinisanog pristupa, te nemogućnosti ostvarivanja prava na pravnu i drugu zaštitu garantovanu zakonima i proklamovanu strateškim dokumentima. Pored odsustva krovne norme o zaštiti deteta od nasilja, ovo pravo je ozbiljno ugroženo nedostatkom odgovarajućih postupaka, nepoverenjem u rad organa unutrašnjih poslova, tužilaštva i suda, te ogromnim brojem neprijavlivanja slučajeva kršenja prava u svim sredinama u kojima deca borave, uključujući i u školama. I dalje su prisutni posebni izazovi kada je reč o pristupu pravdi, te sudskoj i drugoj zaštiti prava deteta na zaštitu od

24 Šaljić, Z. (2019). Prevencija antisocijalnog ponašanja učenika – stanje u postojećoj praksi školskog rada i mogući pravci promena. U: D. Pavlović Breneselović, V. Spasenović i Š. Alibabić (Ur.), *Obrazovna politika i praksa – u skladu ili raskoraku* (str. 189-194). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Pedagoško društvo Srbije.

Šaljić, Z. (2015). Prevencija nepoželjnih ponašanja učenika u postojećoj školskoj praksi – zakonski i programski okvir. *Nastava i vaspitanje*, 64(1), 145-160.

25 Posebni izveštaj Zaštitnika građana o nasilju u školama (2023), <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/7910/Posebna%20izvestaj%20Zastitnika%20građana%20o%20nasilju%20u%20skolama.pdf>

26 Baucal, A., Pavlović Babić, D., Đurić, V., Tošković, O., Radišić, J., Stanković, D. i Buđevac, N. (2009). Školska motivacija učenika u Srbiji (Istraživački izveštaj). Beograd: Institut za psihologiju.

27 OECD. (2014). *TALIS 2013 Results: An International Perspective on Teaching and Learning*. TALIS, OECD Publishing, Paris <https://doi.org/10.1787/9789264196261-en>.

nasilja. Da bi garantovano pravo imalo smisla, bilo kakva povreda tog prava mora da vodi ka nekom obliku pravnog zadovoljenja. Zato svaki aspekt sadržaja norme koja garantuje zaštitu prava deteta od nasilja mora da sadrži rešenje (pravni lek) u slučaju kršenja tog prava, a da zatim i predvidi sistem koji mora da omogući kontekst ostvarivanja prava kao i meru u slučaju nefunkcionisanja sistema. Pristup dece pravdi je otežan usled nedostatka mehanizama i procedura koje bi im bile dostupne u slučaju kršenja njihovih prava ali i nedostatka pravosudnog sistema koji je po meri deteta i u kome se dete oseća bezbedno i sigurno u očuvanje svoje privatnosti. To za posledicu ima da se dete ne obraća postojećim mehanizmima za zaštitu prava zbog raznih barijera koje su pravne, ekonomske a zatim i kulturološke prirode. Zbog svih tih razloga stopa prijavljivanja nasilja nad decom je veoma niska, a skrivanje i zataškavanje nasilnog ponašanja i dece i odraslih prema deci, posebno u školama je redovna pojava.

Dodatni problem je povezan sa činjenicom da u Srbiji nije razvijen jedinstven, sveobuhvatan, rodno senzitivni i usaglašen sistem evidentiranja i praćenja slučajeva nasilja u svim relevantnim sektorima (zdravstvena i socijalna zaštita, obrazovanje, policija, pravosuđe, organizacije civilnog društva) koji omogućava procenu razmera, uzroka i prirode nasilja kao ni standardizovani indikatori. Takođe, ne postoji ni efikasna saradnja, koordinacija i razmena podataka između službi za zaštitu dece, policije i pravosudnog sistema. Saradnja države sa organizacijama civilnog društva je sporadična i uglavnom nedovoljna. Iako se te organizacije aktivno bave nasiljem u školama, sredstva za svoj rad dolaze od inostranih donacija, država i međunarodnih organizacija i fondacija. Velika sredstva koja je država navodno opredelila za rad organizacija civilnog društva nisu stigla do organizacija koje su stručne za rad na sprečavanju nasilja u školama.²⁸

Nizak status obrazovanja u društvu. Pored gore navedenih razloga koji doprinose stvaranju uslova koji povećavaju rizik od nasilja u školi i slabe primene postojećih mehanizama za adekvatno reagovanje, treba ukazati na dva dodatna faktora. U nekoliko prethodnih decenija status obrazovanja, kao i autoritet i ugled škole i nastavnika, su kontinuirano opadali što stvara pogodne uslove za pojavu nasilja u školama. Pored toga, programi po kojima deca i mladi uče u školama, kao i dominacija tradicionalnog načina rada koji je zasnovan na frontalnom predavanju i ocenjivanju, su izgubili na svojoj relevantnosti imajući u vidu velike promene u društvu što otežava smisljeno angažovanje učenika u školskim aktivnostima.

Nizak status obrazovanja u društvu se ogleda u niskom izdvajanju za obrazovanje. Procenat bruto nacionalnog dohotka koji se izdvajao za obrazovanje 2021 iznosio 3,3% i beleži konstantni pad od 2007²⁹. To je značajno niže u odnosu na prosečno izdvajanje u zemljama EU koje iznosi 4,8%³⁰. Pored toga, profesija nastavnika nije dovoljno cenjena u društvu. Čak 75% zaposlenih u školama smatra da obrazovanje nije prioritet države i da u društvu preovlađuje negativna slika obrazovanja³¹. Takođe, čak 90% zaposlenih u školama veruje da nastavnici nisu dovoljno vrednovani u društvu. Dodatni indikator niskog statusa nastavnika je povezan sa činjenicom da su oni skoro uvek isključeni iz procesa donošenja obrazovnih politika.

28. <https://birn.rs/milioni-evra-izvuceni-na-javnim-konkursima-za-mlade-i-decu/>

29. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=RS>

30. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education

31. Teodorović, J., Stanković, D., Bodroža, B., Milin, V., & Đerić, I. (2016). Education policymaking in Serbia through the eyes of teachers, counselors, and principals. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 28, 347-375. <https://doi.org/10.1007/s11092-015-9221-x>

Zbog toga se nove politike i mere (kao što su mere koje se odnose na prevenciju i zaštitu od nasilja) doživljavaju od strane nastavnika kao nametnute i oni nisu motivacija da se one zaista implementiraju u praksu.

Profesija nastavnika je kompleksna i podrazumeva stalno napredovanje kako bi se uspešno odgovorilo na nove uloge i izazove. Međutim, postojeći sistem napredovanja ne motiviše dovoljno nastavnike da ulažu napor u stručno usavršavanje. Glavni izvor rasta plata nastavnika jesu godine staža i nije povezan sa većim i kvalitetnijim angažovanjem na radnom mestu³². Nastavnici često ukazuju i na nedovoljno vrednovanje odgovornosti koje dobijaju kao odeljenjske starešine. Rast plate nastavnika, od početne do maksimalne iznosi 16% i jedan je od najnižih u Evropi³³.

Pored toga, skoro svaki drugi nastavnik u osnovnom i srednjem obrazovanju nije zaposlen u stalnom radom odnosu što dodatno pojačava osećaj nesigurnosti i posledično demotivisanosti³⁴.

U skladu sa ovim nalazima jeste i situacija na visokom obrazovanju gde se već godina ma unazad sve manji broj studenata odlučuje za nastavničke pozive. Nisko vrednovanje nastavničkog poziva se sigurno odražava na motivaciju nastavnika i njihovu spremnost da ulažu dodatan napor kako bi kod učenika razvili prosocijalno ponašanje i kako bi se uhvatili u koštac sa različitim oblicima nasilja i diskriminacije kojim učenik može biti izložen.

Ovakav tretman obrazovanja od strane države i društva odražava se i na same učenike. Tako, svaki četvrti petnaestogodišnjak ne misli da je naporan rad u školi važan ili da će im pomoći da nađu dobar posao³⁵. Nizak status obrazovanja se odražava i u nezainteresovanosti medija da posvete pažnju pitanjima iz domena obrazovanja zbog čega u javnosti dominiraju negativne vesti o obrazovanju (nasilje u školi, štrajkovi, niska postignuća učenika na međunarodnim testiranjima itd.). Sve to dodatno utiče na snižavanje već niskog statusa obrazovanja u društvu čime se stvorio „začarani krug“ koji će biti sve teži za rešavanja sa dužinom trajanja takve situacije.

Niska relevantnost i nizak kvalitet obrazovanja u Srbiji. Međunarodna istraživanja u kojima Srbija učestvuje pokazuju da veliki procenat učenika tokom osnovne škole ne usvaja ključne veštine i znanja koja će im biti potrebni da odgovore na izazove savremenog sveta. Poslednji ciklus PISA studije (2022) pokazuje da je između 35% i 43% petnaestogodišnjaka funkcionalno nedovoljno pismeno, tj. nije spremno za izazove u savremenom društvu. Prema Ciljevima održivog razvoja 2030, u čijem usvajanju je Srbija učestvovala, procenat učenika koji ne dostižu osnovni nivo pismenosti ne bi trebalo da pređe 15%³⁶. Situacija u srednjim stručnim školama je još lošija pošto u nekim od njih više od 80% učenika ne dostiže osnovne nivoe pismenosti.

32 <https://www.paragraf.rs/propisi/poseban-kolektivni-ugovor-za-zaposlene-u-osnovnim-srednjim-skolama-domovima-ucenika.html>

33 Videnović, M., Čaprić, G. (2020). *PISA izveštaj za Republiku Srbiju, 2018*. MPNTR, Beograd.

34 Ivić, I., Pešikan, A. & Kostić, A. (2021). Ključni podaci o obrazovanju u Srbiji. Beograd: SANU

35 Videnović, M., Čaprić, G. (2020). *PISA izveštaj za Republiku Srbiju, 2018*. MPNTR, Beograd.

36 https://www.undp.org/sustainable-development-goals/quality-education?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAnrOtBhDIARLsAFsSe52sf7OpXr6bYmDpvF9R7iKEQvjFce1hVZleeLXhDs410KloY62rQaAh-kEALw_wcB

Osim što znanja koja stižu učenici iz Srbije ne odgovaraju dovoljno na izazove savremenog sveta, ni sama nastava nije dovoljno mentalno angažujuća i zadržava tradicionalni oblik (nastavnik objašnjava, učenici zapisuju...), što ne odgovara savremenim shvatanjima obrazovanja. Oko četvrtine učenika (24%) na časovima ne dobija priliku da objasne kako su razmišljali prilikom rešavanja određenog problema, obrazloži svoje stavove i način razmišljanja, poveže nove lekcije sa onima koje su ranije radili³⁷. Prema rezultatima eksterne evaluacije u 33% škola nije ostvaren standard da su na času zastupljene različite tehnike učenja³⁸. Osim što se aktivnost na časovima svodi na „zapisivanje ili slušanje“ nastavnikovih reči, u većini škola (57%) ni samo vrednovanje rada učenika nije u funkciji učenja.

Ovakav pristup nastavi kod učenika stvara utisak da je ono što se uči nedovoljno povezano sa životom, pa čak i besmisleno³⁹. U takvim uslovima, učenici u školi često imaju osećaj nezainteresovanosti, anksioznosti i dosade⁴⁰ što stvara uslove koji povećavaju rizik od nasilja bilo kao počinilac ili kao žrtva⁴¹. Osim dosade, kod učenika je prisutna i niska motivacija, pa tako 40% učenika procenjuje da na svim ili većini časova učenici ne slušaju nastavnika. Takođe, sličan procenat učenika (njih 34%) izveštava da im na času odvlače pažnju drugi učenici koji koriste digitalne uređaje⁴². Niska motivacija učenika, dosada, pojava nediscipline na času remeti odnose između učenika i nastavnika, a kasnije i između roditelja i nastavnika, što predstavlja prepreku za zdravu klimu u školi i izgradnju zajednice koja ima preventivni i konstruktivni odnos prema nasilju.

Pored toga, škola je zasićena neprekidnom atmosferom vrednovanja, takmičenja, proveravanja, upoređivanja. To kod učenika izaziva osećanje neizvesnosti i frustracije što povećava rizik za pojavu problema sa mentalnim zdravljem. Generalno, preveliki fokus na školsku ocenu predstavlja rizik za mentalno zdravlje, posebno kad su preveliki zahtevi i opterećenost učenika, kad su značajne aktivnosti takmičenja, drugi oblici kompeticije, nejasni i promenljivi kriterijumi za vrednovanje.⁴³

37 https://ceo.edu.rs/pisa-2022-studija-prezentacija/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=pisa-2022-studija-prezentacija

38 Izveštaj o rezultatima spoljašnjeg vrednovanja rada škola u školskoj 2017/2018 (2018). Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja. http://vrednovanje.ceo.edu.rs/sites/default/files/izvestajiEE/Izvestaj_skolska_2017-2018.pdf

39 Baucal, A., Pavlović Babić, D., Đurić, V., Tošković, O., Radišić, J., Stanković, D. i Buđevac, N. (2009). Školska motivacija učenika u Srbiji (Istraživački izveštaj). Beograd: Institut za psihologiju.

40 Pešić, J., Videnović, M., & Pluž, D. (2013). Kako srednjoškolski doživljavaju obrazovne aktivnosti-kvalitativna analiza vremenskog dnevnika. *Nastava i vaspitanje*, 62(3), 407-420. <https://reff.f.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1578/1575.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

41 Pfattheicher S, Lazarević LB, Nielsen YA, Westgate EC, Krstić K, Schindler S. (2023). I enjoy hurting my classmates: On the relation of boredom and sadism in schools. *Journal of School Psychology*, 96, 41-56. doi: 10.1016/j.jsp.2022.10.008.

42 Videnović, M., Čaprić, G. (2020). *PISA izveštaj za Republiku Srbiju, 2018*. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. https://ceo.edu.rs/pisa-2022-studija-prezentacija/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=pisa-2022-studija-prezentacija

43 Lacković- Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata: izvori, posrednici i učinci*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Na osnovu analize stanja u pogledu nasilja u školama može da se izvede nekoliko važnih zaključaka.

Prvo, problem nasilja u školama je u poslednje dve decenije prepoznat kao važan problem u našem obrazovanju. U tom periodu usvojen je normativni okvir koji definiše različite oblike nasilja i uspostavlja različite mehanizme na nivou škola za prevenciju i reagovanje na pojave različitih oblika nasilja. Iako postojeći normativni okvir zahteva neke važne dopune, on pruža solidnu osnovu za smanjivanje rizika od nasilja u školi.

Drugo, uprkos tome što je uveden čitav niz adekvatnih mera i mehanizama na nivou škole, rezultati istraživanja pokazuju da je učestalost nasilja u školi značajna i da njihovo uvođenje nije dovelo do značajnijeg smanjenja nasilja u školama. Ovi nalazi ukazuju da postoje značajne teškoće u primeni sistemskih mera na nivou škole.

Treće, razlozi za slabu primenu postojećih mehanizama na nivou škole su višestruki. Status obrazovanja i nastavničke profesije u društvu je na veoma niskom nivou zbog čega nastavnici nemaju autoritet i kapacitet da delotvorno primene odgovarajuće mere i protokole. Dominacija tradicionalnog modela obrazovanja otežava nastavnicima da se posvete svojoj vaspitnoj ulozi već se fokusiraju na ulogu predavača. Pored toga, relevantnost i kvalitet obrazovanja u Srbiji su na nezadovoljavajućem nivou i učenici u školama nisu motivisani i zainteresovani za učenje. Sve te okolnosti doprinose da odnosi na relaciji nastavnici-učenici i nastavnici-roditelji budu opterećeni tenzijama i obostranim nezadovoljstvom. Na taj način, škola više nije zajednica učenika, nastavnika i roditelja i to je jedan od ključnih razloga da se postojeće mere ne primenjuju adekvatno na nivou škola. Poseban problem predstavlja činjenica da aktuelna zakonska i podzakonska regulativa dodatno urušava krhke veze među svim akterima u obrazovno-vaspitnom procesu.⁴⁴

Imajući u vidu takvo stanje u školama, poboljšanje postojećeg normativnog okvira, uvođenje dodatnih mera i protokola ili pojačana kontrola nad školama i nastavnicima u primeni postojećih mehanizama za prevenciju i reagovanje neće omogućiti da se postojeće stanje značajno unapredi.

Na osnovu toga, ključna preporuka za delotvornu prevenciju nasilja u školi se odnosi na potrebu da se promeni škola kao institucija i da ona postane dobra zajednica u kojoj će nastavnici biti cenjeni i posvećeni i obrazovnim i vaspitnim ulogama, u kojoj će učenici biti

44 Pogledati: član 5 novog Pravilnika o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju. https://www.google.com/url?q=https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-o-ocenjivanju-učenika-u-osnovnom-obrazovanju-i-vaspitanju.htm-l&sa=D&source=docs&ust=1710784181690647&usq=A0vVaw3PJUKxP_i2rtvj2cxCxfOY

angažovani i zainteresovani za učenje uz podršku nastavnika i u kojoj će postojati pozitivni odnosi međusobnog poštovanja i saradnje između nastavnika i roditelja.

U narednom delu biće dodatno obrazložena ova ključna preporuka, tj. biće opisano šta znači škola kao dobra zajednica. Nakon toga, biće navedene konkretne preporuke koje bi omogućile da škole dobiju podršku kako bi postale dobre zajednice i na taj način doprinele da se primene postojeće mere prevencije i reagovanja, ali i da se one dodatno unapređuju.

DEO II -

STRATEŠKI CILJ: ŠKOLA KAO DOBRA ZAJEDNICA

Škola kao dobra zajednica odlikuje se zajedničkom vizijom i zajedničkim vrednostima, kvalitetnim obrazovnim procesom, podržavajućim međuljudskim odnosima i brigom za druge, negovanjem saradnje i partnerskog odnosa sa različitim akterima obrazovnog procesa, uključivanjem svih aktera u različite segmente školskog rada i donošenja odluka, kao i deljenje odgovornosti za postignute rezultate i njihovo dalje unapređivanje⁴⁵.

Autori koji školu definišu kao *zajednicu*, školu vide kao mesto na kojem se neguju novi načini razmišljanja, slobodno definišu aspiracije i na kojem se gradi *zajednička vizija*⁴⁶, ili kao organizaciju koja ne samo da podstiče učenje svih svojih članova, već se kroz to i *sama transformiše*⁴⁷. Hargrives⁴⁸ određuje školu kao „zajednicu profesionalnog učenja” i kao odlike takvih škola naglašava *karakteristike procesa učenja* (osećaj sigurnosti i prava da se greši, osećaj pripadnosti, povezanost ličnog i profesionalnog učenja, kontinuirano učenje, sistemsko mišljenje), *karakteristike odnosa* u školi i odnosa škole i zajednice (izražena briga za učenike, porodicu, okruženje, međusobna briga jednih za druge, saradnički odnosi), kao i *karakteristike načina odlučivanja* o školskim pitanjima – uključenost svih aktera, uključujući i roditelje i predstavnike sredine. Škola kao zajednica koja uči predstavlja mrežu aktera koji zajednički grade razumevanje konteksta u kome deluju i razumevanje svog mesta i uloge u tom kontekstu, te na osnovu toga preispituju vrednosti na kojima je škola zasnovana i donose odluke o daljem delovanju. Takva mreža partnera koji uče, obezbeđuje preuzimanje kontrole, *samokontrole i samoregulacije* u učenju svakog učesnika i same institucije⁴⁹. Školu kao zajednicu karakteriše harmonizacija svih aspekata života škole i školskih aktivnosti (kako nastavnih tako i vannastavnih). Procedure i pravila obrazovno-vaspitanog rada su rezultat procesa dogovaranja svih relevantnih aktera školskog života (nastavnici, učenici, roditelji), fleksibilni su i podložni promeni ukoliko se svi akteri slažu.

Pomenute odlike ne mogu da se razviju preko noći, one su rezultat dugotrajnog razvojnog procesa. Razvijanje škole kao zajednice moguće je u kontekstu prihvatanja i uvažavanja različitosti koji karakteriše pripadnost, poverenje i bezbednost, odnosno uključivanje i prihvatanje uprkos razlikama, dosledno poštovanje načela različitosti i dosledne akcije kojima se podržava i promoviše inkluzija⁵⁰. Da bi škola postala zajednica koja uči važno je podsticajno okruženje u kojem su osećaj pripadnosti, saradnja/partnerstvo, uključenost i kontinuirano učenje prioritet. Važno je naglasiti da je pitanje u kojoj je mera škola funkcionalna zajednica

45 Baucal, A. i Babić Pavlović, D. (ur.) (2016). 3P pristup: prepoznaj, promoviši i proširi. U: Prepoznaj, promoviši i proširi – priče o uspešnim školama (str. 7-36). Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja. Battistich, V. & Hom, A. (1997). The relationship between students' sense of their school as a community and their involvement in problem behaviors. *American Journal of Public Health*, 87(12), 1997–2001. Hargreaves, 2003; Watson, T. N. & Bogotch, I. (2016). (Re)Imagining School as Community: Lessons Learned From Teachers. *School Community Journal*, 26(1), 93-114.

46 Sengi, M. P. (2003). Peta disciplina: Umeće i praksa organizacije koja uči. Novi Sad: Adizes MC.

47 Birzea, C. (2000). Obrazovanje za demokratsko građanstvo: perspektiva doživotnog učenja. Strazbur: Savet Evrope.

48 Hargreaves, A. (2003). *Teaching in the knowledge society: education in the age of insecurity*. New York: Teachers College Press.

49 Capra, F. (1998). *Mreža života*. Zagreb: Liberata.

50 Watson, T. N. & Bogotch, I. (2016). (Re)Imagining School as Community: Lessons Learned From Teachers. *School Community Journal*, 26(1), 93-114.

povezano sa stopom problema u ponašanju učenika, tako da učenici koji školu doživljavaju kao zajednicu postižu bolje rezultate, bolje se osećaju u školi, manje izostaju iz škole i manje učestvuju u ometajućim aktivnostima, za razliku od onih učenika kod kojih izostaje (ili je veoma slab) osećaj zajedništva i pripadnosti školi. Pozitivni efekti funkcionisanja škole kao zajednice ne odražavaju se samo na učenike nego i na sve druge aktere školskog rada.

Koje su ključne komponente i karakteristike škole kao zajednice?

Zajedničke vizija i misija pretpostavljaju artikulisanje zajedničkih ciljeva i vrednosti, postizanje zajedničkog razumevanja šta je važno za školu i čemu treba da se teži, pri čemu su aktivnosti svih aktera škole usmerene ka postizanju tih ciljeva u skladu sa definisanim vrednostima.

Inkluzivna kultura bazira se na uvažavanju različitosti i podsticanju osećaja pripadnosti kod svih. Ovo uključuje negovanje multiperspektivnosti, tj. uvažavanja različitih perspektiva i kreiranje okruženja u kojem će se svako osećati uvaženo i u kojem će se ceniti doprinos svakog.

Otvorena i jasna komunikacija između svih školskih aktera (nastavnika, učenika, uprave, roditelja) koja informiše i podstiče na uključivanje.

Sigurno i podsticajno okruženje odnosi se na opremljenost škola, resurse kojima škola raspolaže i različite mere kojima se osigurava fizička i psihološka dobrobit svih školskih aktera, što sve zajedno čini osnovu preventivnog delovanja škole, doprinosi procesu učenja i izgradnji zajednice.

Podržavajuće i efikasno upravljanje i rukovođenje školom jedan je od ključnih faktora u kreiranju osećaja zajedništva i pripadnosti školi. Ono treba da počiva na interakciji ključnih aktera školskog rada u čijoj osnovi su zajednički interesi i ciljevi, stvaranje zajednice učenja, međusobne podrške i saradnje. Školski timovi, kao organizaciona forma putem koje se upravlja aktivnostima od vitalnog značaja za školu, imaju značajnu ulogu u decentralizaciji funkcije rukovođenja školom i njenom distribuiranju na članove kolektiva.

Autonomija škole i profesionalna autonomija nastavnika o radu škole se odlučuje na nivou škole, kroz aktivno učešće svih aktera iz škole i socijalne sredine. Nastavnici su aktivno uključeni u proces donošenja odluka o svim segmentima rada škole, posebno u pogledu toga šta će i kako raditi u nastavi što, između ostalog, pretpostavlja fleksibilne nastavne planove i programe.

Profesionalni razvoj nastavnika, kao proces kontinuiranog razvijanja kompetencija, treba da se zasniva na potrebama nastavnika u oblastima koje se ne odnose samo na naučnu disciplinu koju predaju i/ili metodiku nastave, već se odnose i na teme poput inkluzije i individualizovanog pristupa učenju, pravednosti, prava deteta, saradnje i timskog rada, komunikacije i konstruktivnog rešavanja sukoba, socio-emocionalnog učenja i sl.

Kvalitetna nastava i učenje ostvaruju se u podržavajućem i stimulativnom okruženju, pretpostavljaju različite formate nastave, uključivanje učenika u sve faze nastavnog procesa (planiranje, realizaciju i evaluaciju), uvažavanje individualnih potreba i mogućnosti učenika, osećaj sigurnosti i pravo da se greši. Fokus učenja je kako na akademskim znanjima i veštinama tako i na socio-emocionalnom učenju i usvajanju vrednosti demokratskog/građanskog društva.

Ostvarivanje vaspitne funkcije škole ogleda se u pružanju podrške razvoju učenika, njihovoj socijalizaciji, usvajanju sistema vrednosti i normi ponašanja i- slično, a ostvaruje se kroz različite školske aktivnosti kojima se promovira zajedništvo, empatija, solidarnost (kulturne, umetničke i sportske aktivnosti, volonterske i humanitarne aktivnosti...).

Podrška učenicima podrazumeva mere i aktivnosti putem kojih se učenicima pruža podrška u nastavi i učenju, emocionalnom i socijalnom razvoju, građenju pozitivnih interpersonalnih odnosa sa vršnjacima i odraslima, prevazilaženju teškoća u svakodnevnom funkcionisanju itd. Različiti vidovi dodatne podrške namenjeni su svim učenicima i osetljivi su na njihove individualne potrebe.

Participacija učenika i njihovo aktivno uključivanje u proces odlučivanja o aspektima života škole koje ih se neposredno tiču. Participacija podrazumeva informisanje učenika o svim važnim aspektima školskog života, konsultovanje učenika prilikom donošenja odluka koje ih se tiču kako bi se njihova perspektiva razumela i uvažila, ali i neposredno učešće učenika u procesu donošenja odluka (samostalno, ili u saradnji sa odraslima). Konsultovanje i saradnja sa odraslima u procesu donošenja informisanih odluka imaju za cilj da podstaknu samostalnosti, proaktivnosti i odgovornosti učenika za odluke koje se donose i da ih osnaže za preduzimanje samostalnih inicijativa.

Partnerstvo škole i porodice potencira povezivanje i udruživanje snaga i resursa u cilju kreiranja optimalnih uslova za razvoj i učenje učenika. Ono zahteva aktivnije uključivanje roditelja u različite aspekte života i rada škole i u procese upravljanja školom i donošenja odluka, uz uvažavanje njihovih interesa, mogućnosti i potreba.

Saradnja škole sa lokalnom zajednicom obuhvata međusobno informisanje i kooperativno i koordinirano delovanje škole i drugih društvenih institucija radi ostvarivanja vaspitno-obrazovne funkcije i integracije škole u zajednicu. Saradnja škole i zajednice podrazumeva različite vidove stručne, materijalne i tehničke podrške školama, praćene pravom učestvovanja u donošenju odluka o svim elementima školskog rada i funkcionisanja školske institucije.

Samoevaluacija, kao proces koji zajedno sprovodi školsko osoblje u cilju analize sopstvenog rada i rada škole u celini, neophodan je uslov sagledavanja postojećeg stanja i unapređivanja rada škole, odnosno participativnog preispitivanja i odlučivanja o promenama u školi i vrednostima na kojima će se one zasnivati. Škola kao zajednica je fleksibilna i adaptabilna budući da je u stanju da odgovori na potrebe školskih aktera i da se menja u skladu s tim. To znači da razvoj, odnosno promena škole može ići u različitim pravcima, zavisno od aktera i konteksta.

DEO III -

PREPORUKE:

KAKO ŠKOLE MOGU DA POSTANU DOBRE ZAJEDNICE

Ostvarenje gore definisanog strateškog cilja podrazumeva podršku školama da postanu dobre zajednice i zahteva koordinisanu saradnju različitih aktera u pružanju te podrške (Vlada i relevantna ministarstva, zavodi, škole, centri za socijalni rad, lokalne samouprave i druge institucije na lokalnom nivou).

Pored toga, realizacija ovog strateškog cilja zahteva dugotrajni i kontinuirani rad na njegovom ostvarenju. Dakle, uspešna realizacija će zahtevati fazni pristup. Naime, neke škole su, iako se radi o manjem broju, već sada dobre zajednice i one imaju kapacitet da održe takvo stanje. Međutim, drugim školama će biti potrebna manja ili veća podrška pri čemu će biti škola i lokalnih zajednica koje će zahtevati složeniju podršku u dužem vremenskom periodu da bi postale dobre zajednice.

Alternativa ovom strateškom cilju, koji ima najveći potencijal da obezbedi delotvornu prevenciju nasilja u obrazovanju, je pristup koji bi se fokusirao na uvođenje dodatnih mehanizama za reagovanje na slučajeve nasilja (npr. izmene zakonskih rešenja, pravilnika, protokola i uputstava). Taj pristup je bio dominantan do sada i sudeći prema analizi postojeće situacije nije dao očekivane rezultate. Prednost takvog pristupa je što ne zahteva sistematično i kontinuirano delovanje, već se oslanja na reagovanje na pojedinačne dramatične slučajeve nasilja i uvođenje specifičnih mehanizama koji bi imali za cilj da se pojačaju kaznene mere za počinioce ili za one koji su propustili da reaguju u skladu sa važećim propisima. Imajući u vidu sve navedeno, u ovom dokumentu zagovaramo promenu dosadašnjeg pristupa i preduzimanje strateškog pristupa koji bi podržao škole da postanu dobre zajednice.

U prethodnom odeljku smo definisali šta podrazumeva da je neka škola dobra zajednica, tj. koje karakteristike odlikuju takve škole. U ovom odeljku će biti navedene preporuke, tj. mere koje bi trebalo da budu sprovedene da bi se ostvario taj cilj. Preporuke će biće grupisane u dve grupe. U prvoj grupi biće prikazane temeljne preporuke koje je neophodno realizovati da bi se stvorili sistemski preduslovi koji će obezbediti da ostale preporuke budu delotvorne. U drugoj grupi se nalaze konkretnije preporuke koje definišu mere koje bi trebalo sprovesti na nivou obrazovnog sistema, na nivou lokalne zajednice i na nivou škole koje bi omogućile školama da postanu dobre zajednice.

Temeljne preporuke

Temeljne preporuke imaju za cilj da se stvori sistemsko okruženje u okviru obrazovnog sistema koje će omogućiti da sve ostale konkretnije mere podrške školama budu delotvorne i da omogućće školama da postanu dobre zajednice.

1. Uspostaviti široki društveni konsenzus u pogledu svrhe i funkcije obrazovnog sistema u društvu, vrednosti na kojima se ono temelji, kao i ciljeva osnovnog i srednjeg obrazovanja kako bi svakom detetu obezbedili relevantno i kvalitetno obrazovanje u školi koja je dobra zajednica. To podrazumeva inkluzivan konsultativni proces u kojem će biti uključeni predstavnici svih zainteresovanih strana (roditelji, učenici, nastavnici, profesionalci iz sektora obrazovanja, nauke, kulture i umetnosti, ekonomisti, predstavnici političkih partija itd.).

2. Depolitizovati obrazovanje što podrazumeva da se obezbede delotvorni mehanizmi koji će obezbediti poštovanje stručnih, profesionalnih kriterijuma kao prioriternih pri izboru na rukovodeće stručne pozicije u sektoru obrazovanja (pomoćnici ministra, rukovodioci školskih uprava, direktori zavoda i direktori predškolskih i školskih ustanova) umesto kriterijuma političke podobnosti, kao i baziranje novih obrazovnih politika primarno na naučnim saznanjima umesto na dnevno-političkim interesima.

3. Obezbediti veću profesionalnu autonomiju školama i nastavnicima, tj. proširiti njihova ovlašćenja i omogućiti im da donose odluke vezane za različite segmente vaspitno-obrazovnog procesa i školskog rada kako bi obezbedili relevantno i kvalitetno vaspitanje i obrazovanje svakom detetu na način koji je prilagođen specifičnim okolnostima i uslovima u kojima radi škola.

4. Obezbediti participativnost i saradnju u kreiranju i implementaciji obrazovnih politika uspostavljanjem kontinuiranog i produktivnog dijaloga između prosvetnih vlasti, škola, roditelja i sindikata, jačanjem saradnje škole i lokalne zajednice i aktivnim uključivanjem roditelja u život i rad škole.

5. Obezbediti da osnovno i srednje obrazovanje budu zasnovani na dečijim i ljudskim pravima i da budu relevantni i kvalitetni kako bi učenje u školi bilo interesantno i angažujuće i kako bi omogućilo deci i mladima da razviju ključne kompetencije koje su im potrebne da bi postali aktivni i kompetentni građani koji će moći da ostvare svoje lične i profesionalne aspiracije i da doprinesu razvoju demokratskog društva zasnovanog na ljudskim pravima. To podrazumeva savremene obrazovne programe, adekvatnu zastupljenost savremenih metoda učenja i nastave u nastavnim i vannastavnim aktivnostima, obezbeđivanje adekvatnih uslova školskim ustanovama i obezbeđivanje kvalitetnog nastavničkog kadra.

6. Obezbediti pravednost osnovnog i srednjeg obrazovanja kako bi sva deca, a posebna ona iz marginalizovanih i ranjivih grupa, imali jednake šanse da steknu kvalitetno obrazovanje. To podrazumeva da se školama i zaposlenima obezbede uslovi i kapaciteti kako bi osigurali da svakom detetu bude dostupno kvalitetno obrazovanje bez diskriminacije i da

svako dete dobije oblike podrške koji će im obezbediti jednake šanse da razvijaju ključne kompetencije bez diskriminacije.

7. Obezbediti povećanje izdvajanja za obrazovanje kako bi se u periodu od nekoliko godina dostigao nivo ulaganja koji postoji u zemljama EU ili do 6% BDP imajući u vidu povećane potrebe za unapređivanjem kvaliteta obrazovanja, pružanja podrške školama da postanu dobre zajednice i realizacije svih mera za prevenciju i intervenciju kada je u pitanju nasilje u školama. Povećano ulaganje treba da stvori uslove za (a) smanjivanje broja učenika u odeljenjima, (b) povećanje plata za nastavnike koje će biti adekvatne (npr. na nivou proseka plata za zaposlene sa visokim obrazovanjem) i (c) obezbeđivanje uslova u školama koji su neophodni da bi one mogle da ostvare opšte ciljeve obrazovanja.

Da bi ove temeljne preporuke mogle da se realizuju potrebno je da se obezbede dva nužna preduslova:

1. Da Skupština Republike Srbije formira **autonomno i stručno telo na državnom nivou** koje će biti sastavljeno od relevantnih stručnjaka i koje će imati ovlašćenja (a) da kroz široke konsultacije koncipiraju sveobuhvatne sistemске promene u obrazovanju u skladu sa temeljnim preporukama, (b) da predlože promene pravnog okvira kako bi se obezbedio adekvatan pravni okvir za realizaciju predloženih promena, (c) da pripreme preduslove na nivou obrazovnog sistema i škola za realizaciju predloženih promena, (d) da obezbedi kontinuirano sprovođenje predloženih promena uprkos političkih promena u sastavu Skupštine i Vlade Republike Srbije, i (e) da kontinuirano prati uspešnost realizacije predloženih promena i kreira dodatne mere koje će obezbediti prevazilaženje teškoća u realizaciji predloženih promena.

2. Da Skupština Republike Srbije usvoji izmene pravnog okvira u sektoru obrazovanja koje su neophodne za formiranje tela iz prethodne tačke i za realizaciju sveobuhvatnih sistemskih promena koje će biti koncipirane u okviru širokih konsultacija.

Specifične preporuke na nivou obrazovnog sistema

Osnovna svrha ove grupe specifičnih preporuka je da se obezbede preduslovi na nivou obrazovnog sistema koji bi omogućili (a) da škole postanu dobre zajednice u kojima dominira pozitivan etos, kao i atmosfera poštovanja, participativnog upravljanja i saradnje sa svim zainteresovanim akterima u školi i van škole i (b) da se omogući pouzdani sistem prevencije slučajeva nasilja i pravovremenog reagovanja na slučajeve nasilja.

Kratkoročne mere:

Unaprediti **postojeći sistemski pravni okvir:**

- Ojačati pravnu osnovu koja bi garantovala profesionalnu autonomiju škola i njihovu odgovornost za unapređenje kvaliteta i pravednosti obrazovanja na nivou ustanove i kreiranje dobre zajednice
- Ojačati status vannastavnih aktivnosti i angažovanje nastavnika u ovim aktivnostima koje imaju važnu ulogu u stvaranju dobre zajednice u školi i prevenciji nasilja⁵¹
- Usvojiti novu sveobuhvatnu Strategiju o pravima deteta i sveobuhvatan Zakon o pravima deteta i obezbediti uslove za njihovu implementaciju, kao i za praćenje i unapređivanje njene implementacije
- Obezbediti neophodne pravne nadležnosti i mehanizme školama i nastavnicima kako bi imali kapacitet da delotvorno rade na prevenciji i intervenciji u vezi sa nasiljem u školi
- Ratifikovati Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o komunikacijskim procedurama koje bi omogućile da u slučajevima neadekvatnog odgovora domaćeg sistema pravde po meri deteta može da se pokrene postupak pred Komitetom za prava deteta
- Unaprediti postojeće mehanizme za besplatne i pouzdane postupke za prijavljivanje nasilja u školama i uskladiti ih sa modelom Barnahus koji se smatra modelom dobre prakse u EU⁵²

51 Odgovoran i moralan nastavnik smisao i značaj svog angažovanja u društvenim, humanitarnim, sportskim i kulturnim aktivnostima neće posmatrati iz ugla finansijske koristi, ali ako taj rad ostane i dalje samo jedna stavka u četrdesetočasovnoj radnoj nedelji, imaćemo sve manje entuzijasta, a sve više onih koji samo formalno odrađuju posao

52 <https://www.barnahus.eu/en/about-barnahus/>

Izdvojiti **posebna budžetska sredstva** za intersektorsku koordinaciju svih aktera u slučajevima nasilja u školama, kao i za podršku organizacijama civilnog društva i stručnih organizacija (na državnom i lokalnom nivou) koje se bave prevencijom, tretiranjem, rehabilitacijom i reintegracijom dece žrtava nasilja u školama

Unaprediti postojeći **sistem profesionalnog usavršavanja** nastavnika i stručnih saradnika u školama, stručnjaka iz centara za socijalni rad, zaposlenih u zdravstvenim ustanovama, policije, sudija i tužilaca kako bi se adekvatno obučili za prevenciju i intervenciju u slučajevima nasilja nad decom u školi i nasilja nad drugim akterima u školi.

Analizirati primenu i efekte postojećih mera za prevenciju i intervenciju u slučajevima nasilja koje su uvedene u prethodnom periodu (npr. novi protokoli, „Školski policajac“ i slično) kako bi se utvrdila njihova svrsishodnost i delotvornost i kako bi se one unapredile ili zamenile novim merama.

Realizovati **istraživanje o neprijavljenim slučajevima nasilja** u školama⁵³ i unaprediti postojeći sistem evidentiranja slučajeva nasilja tako da bude pouzdan

Srednjoročne i dugoročne mere:

Razviti plan za postepeni prelazak osnovnih i srednjih škola u režim rada u jednoj smeni uz jačanje vaspitne uloge škole i obezbeđivanje adekvatne zastupljenosti savremenih nastavnih i vannastavnih aktivnosti koje imaju najveći potencijal da smisleno angažuju decu i učenike u učenju i da omoguće svima da razvijaju ključne kompetencije

Razviti novi nacionalni okvirni program koji će afirmisati dečija i ljudska prava, demokratske vrednosti i biti zasnovan na ključnim kompetencijama koje omogućavaju deci i mladim aktivnu participaciju u društvu i uspeh u budućem životu

Razviti plan za obezbeđivanje adekvatnih uslova u svim školama koji će omogućiti nastavnicima i stručnim saradnicima da osiguraju relevantno, kvalitetno i pravedno obrazovanje u ustanovi koja je dobra zajednica

Unaprediti Standarde kompetencija za profesiju nastavnika i njihov profesionalni razvoj tako da se baziraju na dokazanim istraživačkim nalazima o kvalitetnoj, inkluzivnoj, interaktivnoj i kognitivno aktivirajućoj nastavi (sa posebnim naglaskom na socio-emocionalno učenje, interkulturalne kompetencije, saradnji sa nastavnicima i roditeljima, inkluzivni i individualizovani pristup učenju, prava deteta, komunikaciju i konstruktivno rešavanje sukoba, digi-pedagoške kompetencije i sl.)

53 U slučaju sličnih oblika nasilja UN predlaže redovno prikupljanje podataka putem upitnika na reprezentativnom uzorku o slučajevima koji nisu prijavljeni (videti više: https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/IndicatorsVAW/IndicatorsVAW_EGM_report.pdf)

- # Na osnovu novih Standarda kompetencija za profesiju nastavnika i njihov profesionalni razvoj reformisati inicijalno obrazovanje nastavnika i uskladiti standarde za Akreditaciju učiteljskim i nastavničkim fakultetima sa ovim standardima
- # Razviti novu formulu za plate nastavnika, stručnih saradnika i direktora koji će osim godina staža uvažavati profesionalizam, profesionalno usavršavanje i izvrsnost (podrška učenicima sa smetnjama u razvoju, organizovanje volonterskih aktivnosti, organizovanje razvoja škole kao zajednice koja uči, rad na vannastavnim aktivnostima, uspeh učenika i slično)
- # Uspostaviti novi model zaključivanja ugovora sa nastavnicima i stručnim saradnicima nakon probnog rada i polaganja državnog ispita radi smanjivanja broj nastavnika koji rade u većem broju škola i jačanja povezanosti nastavnika sa školskom zajednicom
- # Uspostaviti nezavisnu instituciju za zaštitu prava deteta (ombudsman za prava deteta)
- # Razviti sistem za kontinuirano praćenje NEET populacije (mladi koji nisu ni zaposleni, niti su u sistemu obrazovanja ili treninga) koji su i osigurati uključivanje mladih iz ove populacije u neki oblik obrazovanja, treninga ili zaposlenja
- # Obezbediti sve preduslove koji bi omogućili da se srednje obrazovanje postane deo obaveznog obrazovanja

Specifične preporuke na nivou lokalne zajednice

Osnovna svrha ove grupe specifičnih preporuka je da lokalna samouprava aktivno podrži depolitizaciju i profesionalnu autonomiju škola koristeći svoje nadležnosti u upravljanju i finansiranju obrazovanja, da se pruži podrška školama da postanu dobre zajednice u kojima svaki učenik dobija relevantno i kvalitetno obrazovanje i da jača saradnju između škola i lokalne zajednice u obezbeđivanju relevantnog, kvalitetnog i pravednog obrazovanja.

Kratkoročne mere:

- # Osmisliti i realizovati lokalne programe promocije vrednosti povezane sa obrazovanjem na lokalnom nivou u saradnji sa školama, drugim lokalnim institucijama i uglednim ličnostima iz lokalne zajednice (iz domena obrazovanja, kulture, umetnosti, sporta itd.)
- # Obezbediti mere podrške školama u organizaciji projekata od interesa za lokalnu zajednicu

- # Osigurati na nivou lokalne zajednice dodatna finansiranja za obrazovanje (stručno usavršavanje nastavnika, stručnih saradnika i direktora, infrastrukturno održavanje škola i slično) izdvajanjem iz budžeta, konkurisanjem za projekte, obezbeđivanjem donacija koja će podržati ustanove u izgradnji dobre zajednice i etosa i unapređivanje relevantnosti i kvaliteta obrazovanja i vaspitanja na nivou ustanove
- # Osigurati da se izbor predstavnika lokalne samouprave u školskim odborima vrši na osnovu profesionalnih umesto političkih kriterijuma i u saradnji sa školama kako bi školski odbor imao kapacitet da podrži angažovanje svih aktera u školi u izgradnji dobre zajednice i unapređivanju kvaliteta obrazovanja
- # Osigurati da se prilikom izbora direktora škole prioritetni kriterijumu budu kapacitet direktora da stvori dobru zajednicu na nivou škole i unapredi kvaliteta i pravednost obrazovanja na nivou škole
- # Uspostaviti mehanizam na nivou lokalne administracije koji bi obezbedio efikasnu koordinaciju i saradnju između sektora obrazovanja, socijalne zaštite, zdravstvenih ustanova i policije (neka vrsta interresorne komisije) u reagovanju na slučajeve nasilja u školama i primeni preventivnih mera
- # Pojačati programe i mere na nivou lokalne zajednice koji treba da obezbede smanjivanje siromaštva i nejednakosti među decom i mladima

Srednjoročne i dugoročne mere:

- # U akcione planove lokalnog razvoja uključiti programe za pružanje podrške školama u uspostavljanju dobre zajednice, kao i programe za studijske posete škola drugim ustanovama u Srbiji radi razmene iskustva i dobrih praksi
- # Izgraditi mehanizme i procedure na nivou lokalne zajednice kojima će se podržavati i promovisati škole koje su izvrsne u izgradnji dobre zajednice i u osiguranju kvalitetnog obrazovanja i vaspitanja
- # Pružiti podršku školama u lokalnoj zajednici da među prioritete u školskom razvojnom planu stave naglasak na izgradnju škole kao dobre zajednice sa posebnim naglaskom na izgradnji školskog etosa i unapređivanje relevantnosti i kvaliteta obrazovanja (posebno kroz jačanje vannastavnih i vanškolskih aktivnosti)
- # Povećati ulaganje sa lokalnog nivoa u sektor obrazovanja

Specifične preporuke na nivou škole

Osnovna svrha ove grupe specifičnih preporuka je da se škole ohrabre, podrže i usmere da započnu proces promena koje imaju potencijal da kreiraju školu kao dobru zajednicu u kojoj će obrazovanje i vaspitanje biti relevantni i kvalitetni za sve učenike.

Kratkoročne mere:

Kreirati zajedničko razumevanje ciljeva obrazovanja i vaspitanja na nivou škole i vrednosti na kojima se zasniva školska zajednica

- Osmisliti široki konsultativni proces u koji će biti uključene sve zainteresovane strane (zaposleni u školi, roditelji, učenici, predstavnici lokalne zajednice) sa ciljem da se zajednički identifikuju ciljevi obrazovanja i vaspitanja na nivou škole i vrednosti na kojima će počivati škola kao zajednica

- Uključiti u ciljeve obrazovanja i vaspitanja sve kompetencije koje su relevantne za celoživotno učenje

Osigurati relevantnije i kvalitetnije obrazovanje i vaspitanje kroz jačanje i obogaćivanje vannastavnih i vanškolskih aktivnosti i njihove usklađenosti sa nastavnim aktivnostima u školi kao način da obrazovanje na nivou škole postane relevantnije i kvalitetnije, da se osigura vaspitna uloga škole i da škole postane dobra zajednica

Jačati participativno upravljanje školom kroz adekvatno uključivanje svih zainteresovanih aktera u školi (nastavnika, stručne službe, roditelja, učenika i lokalne zajednice) u donošenje odluka

Osigurati i jačati profesionalnu autonomiju nastavnika i njihov kapacitet da u saradnji sa drugim akterima doprinesu da škola postane dobra zajednica i da obrazovanje na nivou škole bude relevantno, kvalitetno i pravedno

Razviti školski program koji će omogućiti realizaciju nacionalnog okvirnog programa u skladu sa specifičnostima lokalne zajednice i koji će obezbediti svim učenicima jednake šanse da razviju ključne kompetencije

Jačati vaspitnu funkciju škole

- Jačati zajedničko razumevanje među nastavnicima i svim zaposlenima o važnosti vaspitne uloge škole i njihove uloge u ostvarivanju te funkcije

- Uključiti socio-emocionalno učenje i razvoj socio-emocionalnih kompetencija u školski program nastave i učenja korišćenjem autonomije nastavnika u odnosu na nacionalni program nastave i učenja

- Osnažiti nastavnika za primenu strategija kojima se podstiču socio-emocionalne kompetencije i neguju pozitivni, konstruktivni odnosi među učenicima

Uspostaviti delotvorne mehanizme za participaciju roditelja u životu škole i obrazovno-vaspitnim aktivnostima

- Promovisati saradnju škole i roditelja kao vrednost na kojoj počiva školska zajednica i koja se neguje na nivou škole i jačati kulturu međusobnog poštovanje i saradnje
- Jačanje kompetencija nastavnika za saradnju sa roditeljima kroz stručno usavršavanje izvan škole i u okviru škole i razmenu dobre prakse između nastavnika unutar škole i sa nastavnicima iz drugih škola u lokalnoj zajednici
- Jačati partnerstvo škole i porodice kroz participativno osmišljavanje kontinuiranog programa uključivanja roditelja u različite nastavne, vannastavne i vanškolske aktivnosti u odnosu na preferencije, obaveze i sposobnosti/veštine

Jačati saradnju škole sa lokalnom zajednicom

- Uspostaviti raznovrsne kanale komunikacije (vebsajt, mejl, oglasne table, školske novine, sastanci i sl.) i osigurati njihovu ažuriranje
- Organizovati različite obrazovne i kulturne događaje u školi (izložbe, sajam, radionice, tribine i sl.) na kojima bi učestvovali različite institucije iz lokalne zajednice i predstavnici različitih zajednica
- Uspostaviti saradnju sa profesionalcima i/ili institucijama iz lokalne zajednice (sportski centri, biblioteke, domovi kulture, lokalna samouprava i sl.) u osmišljavanju i realizaciji vanškolskih, vannastavnih i nastavnih aktivnosti
- Osmisliti i realizovati zajedničke projekte između škole i organizacija lokalne zajednice u kojima bi učenici i nastavnici bili uključeni u aktivnosti unapređivanja života u lokalnoj zajednici

Jačati školu kao inkluzivnu zajednicu

- Jačati jasnu i transparentnu inkluzivnu politiku škole koja odražava njenu posvećenost uvažavanju različitosti, inkluziji i pravednosti
- Osmisliti redovne aktivnosti kojima će se podsticati zajedništvo i uvažavanje različitosti (kulturne manifestacije, festivali, izložbe, tribine, radionice, kooperativni projekti sa lokalnom zajednicom i sl.)
- Otvoriti školi prema NEET populaciji i osmišljavanje obrazovno-vaspitnih aktivnosti za pripadnike ove populacije

Obezbediti da škola postane sigurno i podsticajno okruženje

- Promovisati prosocijalno ponašanje i vrednosti kroz isticanje pozitivnih i konstruktivnih ponašanja
- Osmišljavati i realizovati aktivnosti u cilju sprečavanja diskriminacije, nasilja i drugih oblika rizičnih ponašanja, i pratiti njihovu realizaciju kako bi one mogle da budu unapređene
- Uključiti učenike i roditelje u izradu plana preventivnih aktivnosti za sprečavanje diskriminacije, nasilja i drugih oblika rizičnog ponašanja
- Osmisliti kako nastavne aktivnosti mogu da doprinesu prevenciji diskriminacije, nasilja i drugih oblika rizičnih ponašanja (metode i oblici rada koji podstiču saradnju i pozitivne vršnjačke interakcije; uključivanje tema koje su važne za prevenciju nasilja u silabuse različitih predmeta i sl.)
- Obezbediti adekvatnu podršku za učenike koji ispoljavaju probleme u ponašanju kroz izradu individualnih planova podrške i uključivanje u vannastavne aktivnosti na osnovu njihovih sklonosti i potreba

Ojačati vidljivost i kapacitet Tima za zaštitu od nasilja

- Obezbediti da učenici, roditelji i nastavnici budu adekvatno upoznati Timom za zaštitu od nasilja, njihovom ulogom i načinom na koji se angažuje Tim u situacijama u nasilja u školi
- Kreirati zajedničko razumevanje između nastavnika, stručne službe, direktora i drugih zaposlenih da je svaki slučaj nasilja u školi zajednički izazov i da je uloga Tima za zaštitu od nasilja da koordinira školsku zajednicu u adekvatnom reagovanju
- Analizirati slučajeve nasilja koji su dešavali u prethodnom periodu, kao i način reagovanja i na osnovu toga osmisliti preventivne mere i unaprediti praksu reagovanja na slične slučajeve u budućnosti

Jačati kulturu samoevaluacije i kontinuiranog unapređivanja škole kako bi se osiguralo da je škola dobra zajednica i da omogućava relevantno i kvalitetno obrazovanje i vaspitanje svim učenicima

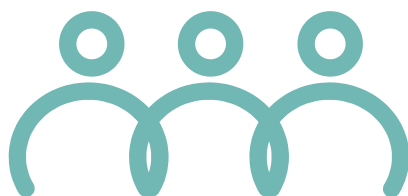
- Obezbediti zajedničko razumevanje svih učesnika u školi da je samoevaluacija proces zajedničke analize života i funkcionisanja škola u odnosu na usvojene ciljeve i vrednosti koja ima osnovni cilj unapređivanje škole
- Negovati i jačati etos u kojem se vrednuje refleksija i samoevaluacija kako bi se ohrabrile sve zainteresovane strane u okviru škole da redovno procenjuju svoje prakse sa

stanovišta efikasnosti i mogućnosti za unapređenje

- Uspostaviti jasne ciljeve i indikatore za samoevaluaciju koji treba da budu u skladu sa vizijom i mislijom škole i koje je potrebno povremeno revidirati
- Osigurati multiperspektivnost u procesu samoevaluacije kroz učešće svih zainteresovanih strane (učenici, roditelji, predstavnici lokalne zajednice) i međusobno razumevanje i saradnju
- Pratiti kontinuirano motivaciju učenika za učenje, njihova interesovanja i obrazovne potrebe i unapređivati školskog programa (nastavnih, vannastavnih i vanškolskih aktivnosti) u skladu sa nalazima

Srednjoročne i dugoročne mere:

Pripremiti analizu, u saradnji sa lokalnom samoupravom i školskom upravom, prelaska škole na jednosmerni rad koji ima veći potencijal za relevantno i kvalitetno obrazovanje i vaspitanje kroz omogućavanje učenicima da steknu iskustva u različitim vannastavnim, volonterskim i multidisciplinarnim aktivnosti i da razvijaju ključne kompetencije za celoživotno učenje

Više informacija o Majskoj platformi
i izveštajima iz drugih oblasti možete naći na sajtu:

majskaplatforma.rs

Ukoliko imate sugestije, komentare, ideje možete nam pisati na

info@majskaplatforma.rs